

A LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM 2018. ÉVI KÖZÉPKORI RÉGÉSZETI KUTATÁSAI

Pátkai Ádám Sándor

régész

Laczkó Dezső Múzeum

A Laczkó Dezső Múzeum 2018. évét Nagy Szabolcs Balázs és Pátkai Ádám Sándor középkoros régészekkel kezdte meg. Előbbi a múzeum keretében korábban a Bakonybélben, a várpalotai és a veszprémi várban is végzett kutatásokat. Az ő nevéhez fűződik a nagyvázsonyi Kinizsi-vár megelőző feltárásának megkezdése is. 2018 február 1-től új feladatok várták, az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen oktatóként folytatta munkásságát. Feladatait, projektjeit Pátkai Ádám Sándor, e sorok írója vette át. Nagy Szabolcs 2018. nyarán a Múzeum és az ELTE együttműködésében végzett feltárásokat a bándi Essegvárnál.

Jelen írás a 2018. évben végzett kutatásokról kíván egy áttekintést adni, amelyben a legfontosabb eredmények is röviden összegzésre kerülnek. Emellett a hagyományteremtés, másrészt a régi szokások felelevenítése is a célja, mely a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei sorozatban rendszeresen megjelent összegző beszámolók sorát jelenti.

Az idei évben szinte minden feltárási típusból voltak kisebb-nagyobb kutatásaink. Ezek például tervezett műszeres lelőhely-felderítés (fémkeresős kutatás, földradaros kutatás) (Nagyvázsony), rendőrségi bejelentés következtében szervezett műszeres lelőhelyvizsgálat (Gógánfa), megelőző feltárás (Nagyvázsony), leletmentés (Zirc), szakfelügyelet keretében végzett bontómunka (Sóly).

A kutatások időtartama az 1-2 naptól egészen 4 hónapig terjedtek, így azt lehet mondani, hogy aktív évet zárhatunk. E munkák további eredménye a több ezer tételes gyarapodás a Régészeti Gyűjteményben. Apró fémeletek, kerámialeletek, antropológiai, zoológiai maradványok, mind széles spektrumban kerültek be a gyűjteménybe.

Aktív támogatója és résztvevője volt e kutatásoknak a múzeum köré csoportosuló fémkeresősök nagy létszámú csapata, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézete, illetve Térinformatikai Laboratóriuma is. E helyen is külön köszönet jár mindenféle

támogatásért, illetve a munkában való részvételért!

Szakfelügyelet, leletmentések

Veszprém, Úrkút utca

Egy építkezéshez kapcsolódóan végeztünk régészeti megfigyelést. A lehumuszolt terület nyugati oldalán több korszakból származó kerámiával kelezett kemence sütőfelülete került elő. (1. ábra) A kemence erősen rongálódott állapotban volt, csupán sütőfelülete és az átégett agyag jelezte kiterjedését, amely nagyjából 1 méter átmérőjű volt. Az innen előkerülő kerámia leletek korának széles spektruma miatt nehéz pontosan keltezni a kemencét. Egyéb objektum a környezetében nem volt.

1. ábra: Középkori (?) kemence sütőfelülete a Sárszeg területéről

A kemencétől északra a 20. század folyamán egy ház épült, amely valószínűleg roncsolta az itt feltehetően elhelyezkedő régészeti rétegeket. A terület jelentősége abban áll, hogy a Szent Mihály székesegyház „alatt” található. A Sárszeg területéhez közel járunk, amelyet a Várhegy keleti oldalára rekonstruált többek között Kralovánszky Alán is (Kralovánszky 1984). Az innen előkerült fémanyag értékelése a későbbiekben még hozhat eredményt.

Zirc, Kistemplom

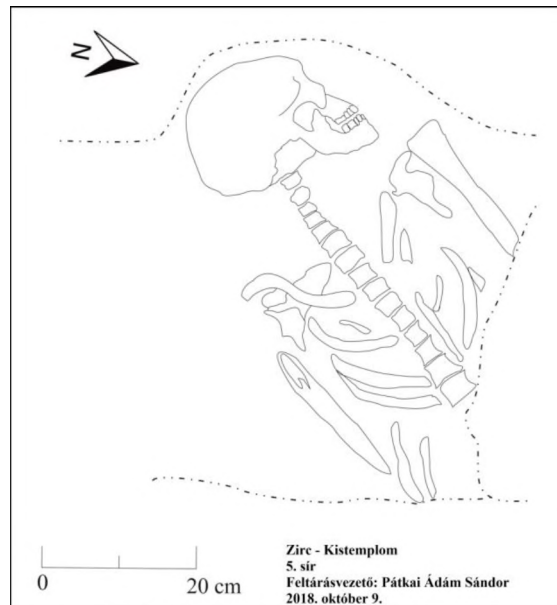
A település fő utcáján új vízvezeték fektetése során a középkori templom és udvarház környezetében sírokat és falmaradványokat bolygattak meg. (2. ábra)

2. ábra: Az 5. számú sír maradványai a közművezeték árkában

A helyszínen 130 cm mélységben, 50-60 cm szélességben húztak árkot, amely a Kossuth utca teljes hosszában érintett, azonban a területen csak az ún. Kistemplom környezetében érintett régészeti objektumokat és jelenségeket.

A nyomvonal sajnos már több sírt érintett és elpusztított a temető északi szakaszán, amikor a bejelentésről értesült a múzeum. Régész jelenléte mellett 17 sír maradványát, illetve tényét tudtuk dokumentálni. (3. ábra) Ezek közül 1 melléklettel is rendelkezett (12. századra keltezhető érme, S-végű karikaékszer, kőberakásos gyűrű feje). (4. ábra) A temető déli szélét meg lehetett határozni, illetve 2 objektumot, feltehetően egy földbemélyített házat és egy árkot sikerült feltárni és dokumentálni. A leletanyag: kerámiák (római és középkori) illetve egy kőmoszár/szenteltvíz-tartó (kőfaragvány) töredéke.

3. ábra: Az 5. számú sír felmérési rajza

4. ábra: A 8. számú sír mellékletei: S-végű karikaékszer és II. Béla (1131-1141) ezüstpénze (Huszár 50)

Bakonybél, Szent Maurícusz Monostor

A bakonybéli monostor felújítása kapcsán, a templomában, az udvarában, a kiszolgáló épületeiben átépítés, felújítás, új közművezeték építések kapcsán rengeteg földmunkát végeztek. Ezeket felügyelte a múzeum. Sajnos nagy felületben és nagy mélységben nem történt olyan munka, amelynek jelentős mértékben értelmezhető eredménye lehetett volna. Ennek ellenére kerültek elő szórványleletként kerámiák, könyvveretek, falmaradványok is.

Sóly, református templom

Szakfelügyelet keretében végzett bontómunka történt a sólyi református templomnál. A kutatás célja a déli kapu előtt terület vizsgálata volt. Ennek eredményeként kisméretű, rendkívül töredékes leletanyag került a Múzeumba.

Ezek közül is kiemelkedik egy „budai” fehér kerámiák csoportjába tartozó töredék. Az ásatásból megállapítható, hogy a templom körül az eredeti járósínt már nem fogható meg.

Műszeres lelőhely-felderítés és környezetkutatás

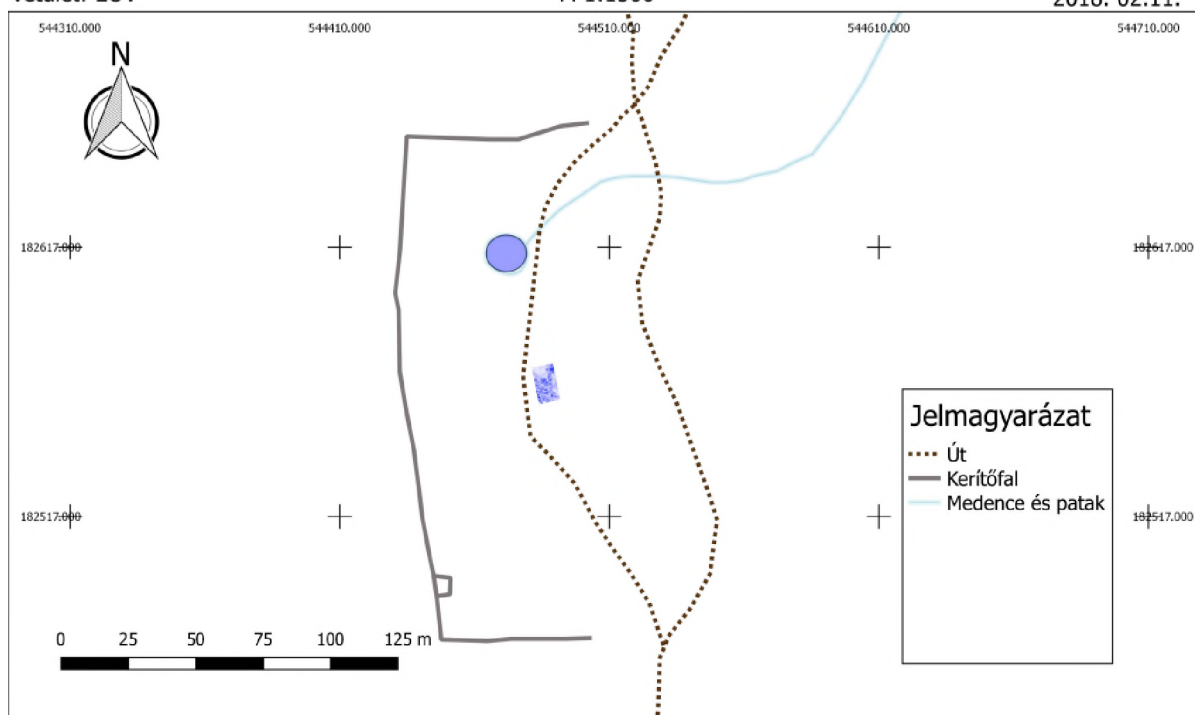
Pula kolostorrom

Roncsolásmentes régészeti kutatás

Vetület: EOV

M 1:1500

2018. 02.11.

5. ábra: A tálodi kolostor környezetének felmérési térképe, a geofizikai mérés jelölésével

A kutatás célkitűzései és az elvégzett feladatok a következők:

Fix pont (EOV) elhelyezése a lelőhelyen a későbbi vizsgálatokhoz és kutatásokhoz.

A helyszín környezetének megismerése fotódokumentáció készítése.

Földradaros vizsgálat a templom nyugati oromfala előtti területen (8x15m).

A kolostor kerítőfalának felkutatása, nyomvonalának megismerése (részleges bemérése).

Az udvarban található épületek lokalizálása és leírása (részleges bemérése).

Egyéb terepjelenségek leírása.

A kutatás másik fontos része volt, a kolostor környezetének leírása, illetve értelmezése, amelyet röviden most itt is közzé teszünk.

Pula, Tálodi Szent Erzsébet pálos kolostor

2018. február 11-én a Laczkó Dezső Múzeum és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem régész-hallgatói végeztek kutatást a kolostornál. (5. ábra)

A kolostortól nyugatra meredeken indul meg a domboldal, s kb. 20 méter magasságban egy kis terasz található. E teraszon ma is lehet azonosítani a kolostort kerítő udvar Ny-i kerítését. (6. ábra)

6. ábra: A kolostor kerítőfalának álló maradványai

A kerítésnek néhány helyen még álló részei vannak. Párhuzamosan épült fel a kolostorépülettel. Falai néhol szárazon rakottak, néhol azonban habarccsal megerősítettek. Szélessége 60 cm.

7. ábra: Épületmaradvány az északi kerítőfalhoz építve

E csekély fal méreteinél fogva, illetve készítechétechnikáját tekintve semmiképp nem nevezhető erődítésnek, inkább csak határjelölő, illetve a vadakat távöltartó kerítésként értelmezhető. A fal déli szakaszán észlelhető egy, a falhoz épített helyiség (7. ábra), ennek belmérete kb. 5x4 méter, falvastagsága megközelítőleg 1 méter körüli. Hasonló építéstechnika jellemzi, mint a kerítést.

8. ábra: A kolostor kerítőfalának délnyugati sarka

Jól kivehető a kerítés nyugati és déli szakaszának találkozásán, mely egyértelműen jelzi a középkori környezet használatának nyomait is (8. ábra). A kerítésen kívüli területen ugyanis egyáltalán nem látszanak semmiféle művelés, vagy használat nyomai. Sokkal egyenletesebb a felszín, érintetlennek tűnő, ezzel ellentétben a kerítésen belüli, általam déli udvarnak nevezett területen. Az előbbihez hasonló méretekkel és építéstechnikával rendelkező építményt találunk a déli falhoz építve (9. ábra).

Így két hasonló méretű és technikailag is megegyező építményt találunk az udvar ezen részén, amely arra enged következtetni, hogy

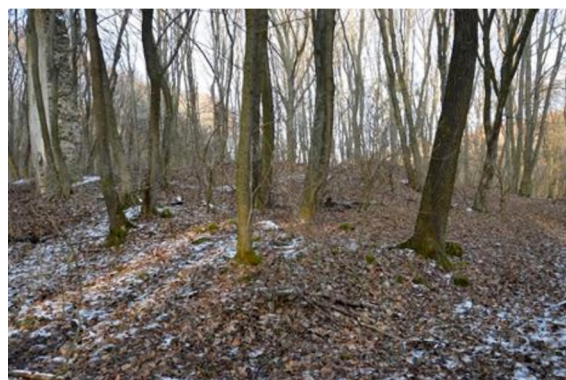
9. ábra: Épületmaradvány a déli kerítőfalhoz építve

talán funkciójuk is hasonló lehetett. Ez azonban a felszíni formák alapján továbbra is kérdéses. A déli udvar közepén egy 3. további épületet találunk, amelynek építőanyaga szintén kirajzol egy körülbelüli alaprajzot. (10. ábra)

10. ábra: Épületmaradvány a déli udvar közepén

Ez alapján (előzetes feltételezés szerint) ez az udvari épület 4x6 méter, a belméret talán 2x4 méter körüli. A romok mindenesetre mintegy 24-25 m²-en terülnek el. Ez az épület nagyjából a templom oromfalával, illetve az előtte álló kis „terasszal” áll egy vonalban. Attól mintegy 20-25 méterre délre.

11. ábra: A domborzat által jelölt épületmaradványok a templom déli oldalán

Nagy jelentősége lehet, hogy a templomtól nem csak északra áll épület (klauzúra), hanem délre is. A templom nyugati álló oromfalával

egy vonalban ugyanis kivehető egy fal maradványainak törmeléke, (11. ábra) illetve egy osztófal is, azaz a templomtól délre további 2 helyiség található még. Ezek funkciója szintén tisztázatlan.

Az említett két helyiségtől délre egy kelet-nyugati irányú mélyedés látható, amely 'árok' valószínűleg a déli kolostorudvart szegélyezte északról, így jelezve az udvar és a klauzúra területének szétválasztását (12. ábra).

12. ábra: A klauzúra és a déli udvar közötti kelet-nyugati irányú árok

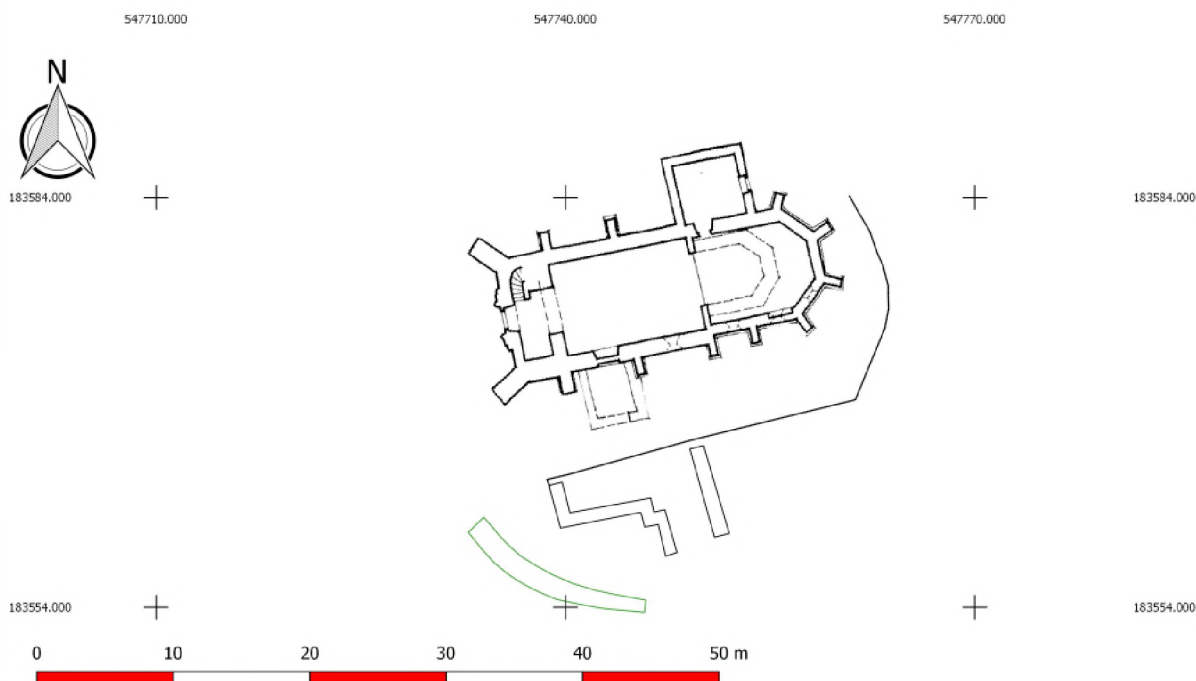
A kolostorudvar kerítésének fala mindenhol megfigyelhető, kivéve a déli oldal keleti felét, itt valószínűleg az áthaladó erdészeti út pusztította el. A keleti oldal azonban ismét megvan teljes hosszában. A templom szentélye mögé eső szakaszán egy törés található, benne a kerítésfalban. A törés eredményeként kelet felé fordul és mintegy 10 métert halad a dombon lefelé, majd ismét északra fordul. Feltételezésem szerint e törés környezetében kellett lennie a kolostor(udvar) valamikori bejáratának. Ezért van a törés a falban a szentély mögött egy reprezentatív helyen.

Nagyvázsony, Szent István templom

Nagyvázsony északkeleti szélén, a Vázsonyi-Sédtől északra, kis kiemelkedésen található, a Kinizsi Pál által 1481 körül átépített templom déli oldalán végeztünk földradaros kutatást 2018. február 10-én (13. ábra). A templom környezete jelöli a középkori Vázsony elhelyezkedését.

Nagyvázsony Szt István templom

EOV 1:300

13. ábra: A Szent István templom felmérési rajza Koppány Tibor nyomán és a mérési eredmények

A templom épülete jól kutatott, ismert, azonban tágabb környezetére nem terjedt ki teljes mértékű kutatás (Békefi 1907, Éri 1959, 1969,

Sedlmayr 1962, Darnay-Dornyai 1963, Koppány 1963, 1967, Guzsik 1979).

Az épület déli oldalán az avar alatt jól láthatóak a templom egykori kerítőfalának maradványai. A fal szélessége pontosan nem állapítható meg, illetve a faltól déli irányba kisebb kiemelkedés látható. A felmérés célja ennek a területnek a vizsgálata volt, esetleges plébániaház, egyéb lakóház/épület fellelése (14. ábra). *(pl. Súlyon a templom kerítőfalához közvetlenül épült 17. századi épület)*

14. ábra: A résztvevő hallgatók oktatása a felmérés közben

A helyszínen 10 x 26 méteres területet kutattunk meg.

A mérésből megállapítható, hogy a kerítőfal déli – kelet-nyugati irányú – szakaszának közepén -50 – -170 cm mélységben egy-egy észak-déli irányú, ~1 méter széles (valószínűleg rossz minőségben megmaradt) fal azonosítható, amelyeknek bekötésük van a kerítőfalba. A nyugati fal ~2 méter után kelet felé fordul, míg a keleti fal ~6 méter hosszú, egyenes. Ezek a falak egy L alakú épület képét rajzolják elénk, melynek északi fala (maga a kerítőfal) ~11 méter.

A megmért terület északnyugati sarkában látható egy -90 cm-ig követhető ~2 méter széles feltöltődött árok, amely akár a teljes templomot körbe vehette.

További lehetőségként a templom körüli kerítőfal teljes meghatározását (északi, keleti, nyugati szakaszok) lehet kijelölni, illetve a mérés által megismert épületről minél többet megtudni, akár újabb, részletesebb felmérés készítésével, akár feltárással.

Bejelentés utáni kiszállás és műszeres lelőhely-felderítés

Gógánfa-Máhó

2018 tavaszán lakossági bejelentés szerint Gógánfa északi határában szántás után emberi csontok kerültek a felszínre.¹ A már korábban is ismert régészeti lelőhelyen a Laczkó Dezső Múzeum munkatársai és a múzeum önkéntes fémkeresős csapata több alkalommal terepjárást végeztek. A műszeres kutatások egyrészt Máhó középkori falu kiterjedését, templomának elhelyezkedését pontosították, másrészt a vaskori és a római kori megtelepedés bizonyítékaival szolgáltak.

15. ábra: Meleg József által megtalált éremleret restaurálás előtti állapotban

Az ideai fémkeresős kutatás meglepően gazdag fémanyaggal szolgált, közöttük találunk ezüst S-végű karikaékszereket, gyűrűket, ezüstpénzeket, illetve egy még restaurálatlan – valószínűleg 8-10, vagy még több darabból álló – érmeleletet (15. ábra), amelynek összetapadt darabjai talán egy kis erszényben kerültek eltemetésre. Az utóbbi kis éremleret kiértékelése alapvető fontosságú lehet a település történetének vizsgálatában. Az említett leleteken kívül csatokkal, apró veretekkel, összesen több, mint 100 darab vas, illetve többségében ötvözet, és nemesfémtárggyal szolgált a kutatás. Az egyik legszebb darab a 16. ábrán látható bronzból készült XIV. századi korpusz (A képet a tárgy megtalálásakor készítette a felfedezője, Krámlai Máté).

A leletanyag feldolgozása elkezdődött, ennek eredményeként meghatározható lesz a település belső kronológiája, illetve a már szétszáratott temető és a település mindennapi életébe is bepillantást nyerhetünk a megtalált használati tárgyak (kerámiák, viseleti elemek, ékszerek).

¹ A felderítésre Varga Ferenc ukki lakos 2018. március 21-én a Sümegi Rendőrőrsön történt bejelentése alapján került sor.

16. ábra: Krámlai Máté által megtalált 14. századi korpusz

Megelőző feltárás

Nagyvázsony, Kinizsi-vár

A nagyvázsonyi vár kutatása országos szinten is rendkívüli jelentőségű, az egyik első modern szellemben végzett vidéki várásatásunk helyszíne. Kutatója az 50-es években Éri István volt.

A több éven keresztül (1955–60) között zajló régészeti feltárás folytatásaként a 2005-2006-os években kutatott a várban Koppány András, Gere László és Thury László is. 2017-től a Nemzeti Várprogram keretében múzeumunk végzett megelőző feltárást a vár területén. A kutatás során a palotaszárny összes helyiségének teljes feltárása megtörtént, valamint a falszoros területén szintsüllyesztés történt, amellyel a késő középkori járószint került kialakításra.

A feltárás során a középkori emlékanyag főként a 15. századra tehető, ennél korábbi anyagot nem lehetett megfigyelni. A palotaszárny területén főként későbbi, kora újkori,

újkori leletek kerültek elő széles választékban. A 17. ábrán egy faragott csontból készült fegyverbetét képe és értelmezett rajza látható.

17. ábra: Faragott csontlemez és rajza a nagyvázsonyi várból

Zöld mázas, és mázatlan kályhacsempék, mázas és mázatlan edénytöredékek (tálak, kancsók, fazekak). (18-19. ábra)

18. ábra: Feliratos kályhacsempe-töredék Pru(dentia)(?) = „okosság” szimbólikus alakját feltételező részlete

19. ábra: Népies kályhacsempe töredék

Nagy mennyiségű állatcsontlelet került a múzeum gyűjteményébe, amelynek feldolgozása is rendkívül érdekes adatokkal szolgálhat. A falszoros területén gazdag 15. századi leletanyagot sikerült találni, s különösen fontos lesz a kemence anyagának feldolgozása. Az ásatáson való folyamatos fémkeresős kutatásnak köszönhetően nagyon sok apró fémtárgyat sikerült részben rétegből, részben pedig helyszínhez köthetően a meddőből megmentenünk. Ezek: pénzek, veretek, csatok, gyűrűk, plombák stb.

Új szerzeményi darabok adományból

Szent Benedek medál (20. ábra)

A nagyvászsonyi feltárások közben rendeztük meg május 26-án a Régészet Napjához kapcsolódó ásatáslátogatást és egyéb interaktív kísérről rendezvényeinket, amelynek kapcsán Szarka György úrtól kaptunk egy kegyérmet. A története érdekes és tanulságos, ugyanis elmondása alapján kb. 40 évvel ezelőtt még diák korában járt a várnál és akkor találta ezt a leletet. Most a felújítás és a feltárás eredményeiről a sajtóból értesült és úgy gondolta, ennek az apró leletnek a helye múzeumunkban van és ennyi idő után elhozta és a helyszínen át is adta. Köszönet érte!

20. ábra: Szent Benedek-medál

A tárgy megnevezése: Szent Benedek medál
A tárgy mérete: átmérő: 18 mm, vastagság: 1 mm,
A tárgy anyaga: bronz
A tárgy keltezése: 17-18. század
Leírása: A katolikus egyház szentelménye. Előlapján Szent Benedek ábrázolás, kereszttel, CRUX BENEDICT felirattal, pontozott díszítésű körben. Hátlapján ún. Benedek-pajzs.

A kereszt szárai között lévő mezőkben a következő betűk állnak:

C. S. P. B. (Crux Sancti Patris Benedicti)

A kereszt függőleges szárán felülről lefelé:

C. S. S. M. L. (Crux Sacra Sit Mihi Lux)

A kereszt vízszintes szárán balról jobb felé olvasva:

N. D. S. M. D. (Non Draco Sit Mihi Dux)

A Benedek-pajzsra jobbról körben:

V R. S. (Vade Retro Satana!)

N. S. M. V. (Nunquam Suade Mihi Vana)

S. M. Q. L. (Sunt Mala Quae Libas)

I. V. B. (Ipse Venena Bibas)

A kereszt felett: IHS felirat

A Benedek-pajzs imája magyarul így hangzik:

„A Szent Kereszt legyen fényem,
ne az ördög a vezérem!

Gonosz szellem, hordd el magad,
ne tukmáld rám hívságodat!

Elém ne tedd étkedet,
magad idd meg mérgeidet!”

IHS feliratú pecsétgyűrű (21. ábra)

Egy másik magánszemélytől érkezett felajánlás egy IHS feliratú gyűrű. Kovács Gáborné nemesvámosi lakos találta, s ezután kereste fel intézményünket. Köszönet érte!

21. ábra: IHS feliratú gyűrű

A tárgy megnevezése: IHS feliratú gyűrű
A tárgy anyaga: bronz
A tárgy mérete: feje: 1,7x1,7 cm magassága 2 cm, szélessége 2,1 cm
A tárgy állapota: töredékes
A tárgy keltezése: 17-18. század
A tárgy leírása: Kerekded fejű pecsétgyűrű, melynek fején körben sokszög alakban vésett díszítés látható. Benne IHS felirat a H betű felett kereszt. A H betű alatt három poncolt

dísz. A gyűrű pántja törött két helyen vésés nyoma látszik.

Köszönetnyilvánítás

E helyen szeretném megköszönni még egyszer mindazoknak a segítségét, akik bármilyen módon részt vettek a Laczkó Dezső Múzeum 2018. évi középkoros kutatásaiban.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Intézetének hallgatói: Györffy-Villám Zsombor, Szabó Balázs, Virágh Levente, Balatincz Anna, Bertók Bianka, Nagy Anna, Kovács Krisztina, Bukva Ákos, Papp Attila, Polyák Emília, Herkner Márk, Rétfalvi Teofil

Az önkéntes fémkeresősök: Barcza Norbert, Kaszás Zsolt, Krámlí Máté, Krámlí Zoltán, Meleg József, Molnár Miklós, Vadon László, Majer László, Krausz István

Emellett a nagyvázsonyi vár ásatásánál tett sok segítségét köszönöm: Prell Gergely, Oláh Gergely, Fábry Szabolcs, Fábryné Takács Tímea

A Solyi Református Egyházközség tagjainak, kik kedvességükkel segítették a kinti munkát a hidegben.

Wolf Ernőnek a zirci leletmentéskor tett segítségéért jár köszönet!

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

Békefi Remig: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban*. Budapest 1907

Darnay-Dornyai Béla et al. (1963): *Nagyvázsony és környékének útikalauza*. Veszprém 1963

Éri István: *A Nagyvázsonyi Kinizsi-vár*. A Veszprém Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatalának Kiadványa 12. Veszprém 1957.

Éri István: *Nagyvázsony*. Budapest 1959.

Éri István: *Nagyvázsony*. Budapest 1969.

Éri István: Veszprém megye középkori településtörténeti vázlata. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 8. 1969. 199–216.

Guzsik Tamás: *A magyar falu középkori templomépítészet*. I. Összefoglaló és katalógus. Budapest 1979.

Guzsik Tamás: Késő gótikus „pálos” műhelyek Magyarországon. *Építés-Építészettudomány*. 15. 1983. 199–217.

Koppány Tibor: A Balaton- Felvidék román kori templomai, *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* I. 1963. 81–114.

Koppány Tibor: Középkori templomok és egyházas helyek Veszprém megyében. I. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*. 6. 1967. 117–150.

Koppány Tibor: Középkori templomok és egyházas helyek Veszprém megyében II. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 11. 1972. 213–243.

Kralovánszky Alán: Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 1984. 189–207.

Kralovánszky Alán: Koldulórendek Székesfehérvárott és Veszprém megyében. In: Haris Andrea (szerk.): *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon* 1994. 91–103.

Magyarország Régészeti Topográfiája 1. szerk.: Sági Károly 1966.

Magyarország Régészeti Topográfiája 2. szerk.: Éri István 1969.

Magyarország Régészeti Topográfiája 3. szerk.: Bakay Kornél 1970.

Magyarország Régészeti Topográfiája 4. szerk.: Torma István 1972.

Sedlmayr János: A Nagyvázsonyi Szent István templom helyreállítása. *Műemlékvédelem* I. 1962. 1 – 7.